

Милена Ј. Николић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет, докторанд

Оригинални научни рад
Примљен: 05. 10. 2016.
Прихваћен: 20. 10. 2016.

СТЕФАН НЕМАЊА У НАРОДНОМ ПРЕДАЊУ И ВЕРОВАЊУ И СРЕДЊОВЕКОВНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

У раду се проблематизују разни аспекти односа између карактеризације Стефана Немање у текстовима средњовековне књижевности и трагова присуства првог српског жупана у оквиру наше усмене традиције. Паралелним проучавањем дела фолклорне и хагиографске линије која тематизују Немањин лик, отвара се читаво поље заједничких мотива који, у зависности од жанровских особености народних предања и житија, бивају другачије обликовани и уклопљени у позадину самих остварења. Пратећи процес укрштања елемената поменута два фона, као и њихов прелазак из једне сфере у другу, разоткрива се сва комплексност личности славног Немањића, али и разлози за настанак и утихнуће његовог култа.

Кључне речи: Стефан Немања, народне песме, предања, житија, укрштај мотива, задужбине, сабори, порекло, смрт.

У вишеслојну личност Стефана Немање и његову заоставштину српском роду населили су се векови приповедања, преношења и чувања разних веровања и предања која обитавају у памћењу нашег народа, али и ретких и аутентичних сведочанстава његових савременика који су настојали да обухвате не само сву дубину његовог духа већ и широка пространства његових освајачких подвига. Проучавањем и проблематизовањем бројних аспеката Немањиног присуства у српској усменој књижевности, долази се до закључка да се наведени шаролики скуп разлаже и грана у неколико неједнако развијених праваца, зависно од природе и жанра дела која

* milenanikolic7@gmail.com

су инспирисана ликом родоначелника славне и, до данас, непоновљиве династије Немањића. Наиме, народне песме о Стефану Немањи (или, боље речено, о Светом Симеону, будући да се у њима чешће приказује као духовник него као државник) завредиле су пажњу неколицине проучавалаца ове линије српске књижевности (у првом реду мисли се на Илариона Руварца и Владимира Ћоровића, који овом невеликом броју дела приписују црквено порекло). Затим, посебан огранак традиције о Немањи чине разноврсна предања (локална, етиолошка, културно-историјска, митска итд.), која су, на први поглед самоникла, „понекад настала уласком његовог имена у већ постојећу наративну схему, често изван било какве историјске, психолошке, или друге подлоге” (Милошевић-Ђорђевић 2011: 14). За нас најважнији вид постојања трагова о великом српском жупану јесте онај који се кристалише у међусобном укрштању мотива, сижејних структура, наративних поступака и идеолошких изворишта са корпусом средњовековних текстова, нарочито са књижевношћу житија.

Најпре, неопходно је указати на природу саме народне традиције о Немањи и њен невелик обим (ова констатација има нарочиту валидност када знамо колико је широк дијапазон фолклорних творевина које се везују за Светог Саву), али и на спорно порекло народних песама у којима се јавља лик оснивача српске државе. Истичући необичност овакве неуједначености, познати проучавалац усменог књижевног круга Владимир Ћоровић наводи да „оно, што се у народу прича о Немањи, потјече више од причања о њему, која су очувана црквеном традицијом, него из непосредних успомена [...]” (Ћоровић 1913: 337), чиме се оправдава претходно изнето запажење да је у народној традицији жупан више и чешће осликан као духовник Симеон, него као Стефан Немања, моћни и успешни владар. Овакав став Ћоровића само се надовезује на мишљење које је још раније изнео Иларион Руварац, а који је најпознатијим епским песмама о најмлађем Завидином сину – о цар Немање благу, из Вукове збирке (који је о „цару Стефану” сакупио много више песама него што је то случај са ранијим збиркама), наглашавао њихово „манастирско порекло”, нарочито се бавећи песмом *Свети Саво* из друге књиге Вукове. Ову тврдњу Руварац поткрепљује тематским и семантичким паралелизмом који уочава између наведене усмене форме и Савиног житија о Светом Симеону, за које истиче да се редовно читало у студеничкој цркви кад год би се славио велики ктитор првих српских манастира, и на тај начин је доспевало у народ.

Наиме, и Ћоровић и Руварац указују на тематску и мотивску основу песама, као и на монашко име Симеун које се у њима јавља и тиме донекле аргументују изнете констатације, али не смемо заборавити и на

оне елементарне карактеристике наведених песама које их непобитно сврставају у корпус народних песама, као што су варијантност и формулативност. Да се песма *Свети Саво* певала у народу, управо показују и већ добро познате иницијалне формуле („Збор зборила господа ришћанска / Код бијеле цркве Грачанице: / Боже мили, чуда великога! [...]”) (Карацић 1988: бр. 23), али и она уклопљена у финални део ове усмене форме („Штогођ рекли, код Бога се стекло”) (Карацић 1988: бр. 23). Наравно, није нужно говорити о осталим варијантама ових песама које тематизују деобу Немањиног блага, али је веома значајно проблематизовати и појаснити због чега је назив дела *Свети Саво*, и, још важније, зашто је управо њему народни певач дао право да говори у име свог оца, што, свакако, не може бити случајност. Заправо, и у овом мотивском чвору кључну улогу остварује преплет поменутог остварења из народа и узвишеног ауторског дела из средњовековне културе. Онај однос хармоније и блискости између Симеона и Саве који је изнедрила књижевност житија, а који се очитује у Теодосијевом истицању да Немања „сматраше за блажена [...] сина и учитеља” (Теодосије 1984: 106), веома вешто је транспонован и инкорпориран у поље народне поезије, чиме се Сави као тумачу Немањиног поступања даје потпуни легитимитет. Наиме, одговарајући на питање „госпode ришћанске” („Куд се ђеде цар-Немање благо, / Седам кула гроша и дуката?”) (Карацић 1988: бр. 23), представник славне династије истиче три веома важна српска манастира која је Немања саградио (Хиландар, који је посветио сопственој души, Студеницу, која је никла у част његове мајке Јелене и Милешеву, где историјска веродостојност песме престаје, будући да је реч о задужбини његовог унука, краља Владислава). Међутим, наведени каталог задужбина бива све бројнији и разноврснији у другим песмама чија је окосница питање наслеђа Немањића. Не само да народни певач додаје и остале цркве и манастире које је први српски ктитор подигао, већ се том низу прикључују и бројне друге задужбине његових наследника, па можемо говорити о једној врсти анахронизма, али, још битније, о факторима и околностима који су утицали на анонимног ствараоца из народа да увећа славу и заслуге Стефана Немање. Усвојивши становиште претходно поменутих проучавалаца српске народне традиције, Ћоровића и Илариона Руварца, тешко је не претпоставити да се ради о снажном продору идеологије црквених текстова и биографија Саве и Стефана Првовенчаног о њиховом оцу, чији је главни циљ био наставак ширења и православља, али истовремено и култа Светог Симеона. „Оба Немањина сина наглашавали су Немањино вјерско одушевљење. [...] И спомињу обојица ове цркве и манастире, које је он подигао: у Топлици, на

ушћу Косалнице, цркву Богородичину; [...] Ђурђево Стубове, Студеницу, Хилендар” (Ђоровић 1913: 338). Имајући у виду наведене елементе, народна песма *Свети Саво* (и све њене варијанте), може се окарактерисати и као делимично „духовничка”, са приметном дозом тенденциозности, која је по свом облику и тону била веома блиска народу и самим тим лакше постала популарна. Стиче се утисак као да је испевало неко лице које не припада у потпуности широком народном слоју, већ левитира између такве заједнице и оне која је формирана у ужем кругу идеја под утицајем писане традиције о Немањи, па се, у складу са тим, може ићи до закључка да су песме поменутог типа настајале после XII века, јер је њихово стварање захтевало дужу црквено пропагирање вере и традицију певавања похвала и хвалоспева у част Симеона Мироточивог.

Расветљавањем наведеног корпуса усмених форми о Стефану Немањи уочавају се подједнако важни мотиви чије постојање има своју потврђену валидност – сабори и подизање задужбина. Ницање светих храмова не само да наглашава старину српске културне традиције („[...] већ је бабо похарчио благо / све градећи многе задужбине”) (Карацић 1988: бр. 23) већ ова тематска нит поетизује аутентичне историјске чињенице, увек имајући исти почетак – Немању. Некада се непосредно везује за великог жупана српског (као у песмама о којим је већ било речи), док се, у поједином типу песама (каква је *Зидање Раванице*), кнез Лазар племени- тим чином грађења манастира, по узору на славног претка и ујединитеља српског рода, заувек интегрише у светородну лозу Немањића. Заувек. И за увек.

Још једна значајна семантичка вредност поменуте народне песме *Свети Саво* (као и оних са којима дели мрежу сличних или истоветних мотива) јесте чињеница да у њеној наративној подлози уочавамо потврду сабора, као битних конституената српске историје, и то не само средњовековне. „Господа која ’збор зборују’ код бијеле цркве Грачанице захтевају да им се образложи куд се деде цар Немање благо, и тиме откривају постојање реда и правног поретка у развијеној српској средњовековној држави” (Милошевић-Ђорђевић 2011: 24). Овакав вид окупљања најистакнутијих чланова племства и свештенства имао је и функцију народног представљања, иако читави народни слојеви нису били формално присутни, па као такав представља сјајан преплет историјског и народног памћења и више него функционалан извор за реконструисање важности овог скупа и начина доношења значајних одлука. Једногласно одобравање збора („У глас викну господа ришћанска”) (Карацић 1988: бр. 23), којим се завршавају све варијанте ове песме, прихватање Савиног образложења

у исти мах означава давање благослова читавој лози и признавање заслуга њених припадника за сва времена. У текстовима житија која су у име свог оца писали Стефан Немањић и Сава, сваки из своје тачке гледишта, јасно се очитују сцене сабора, након којих је промењен ток не само судбине присутних Немањића већ и читавог низа будућих владара над српским тлом. Првом помињаном сабору, на ком је тек устоличени жупан, заједно са одабраним члановима најважнијих слојева друштва, донео одлуку о протеривању богумила (јереси која је угрожавала јединство православља), аутори наведених средњовековних дела нису поклањали велику пажњу. Међутим, сабор у Расу, који је одржан 1196. године, и у једном и у другом делу (не заборавимо ни житије које је у част Симеона написао и Доментијан), бива маркиран као преломна тачка Немањине владавине и усмеравање ка хришћанском аскетизму. Не само што се након скоро четири деценије својеволјно одрекао престола већ је као свог наследника, мимо обичајног права и примогенитуре, изабрао свог средњег сина Стефана, заобилазећи најстаријег Вукана којем додељује титулу удеоног кнеза. Овај поступак, који ће се испоставити као промишљен и политички мотивисан потез (Стефан је био зет византијског цара Алексија, са којим је Немања настојао да одржава пријатељске односе), морао је бити одобрен и легализован од стране чланова сабора. Најмлађи син Сава, у то време још увек монах, пружа нам изванредно сведочанство о новонасталој владарској ситуацији, о одлукама које су донете и посредно их и образлаже, кроз призму религиозних принципа којима се увек водио, написавши да Стефан Немања: „Божјом вољом изабра благороднога и љубљенога сина Стефана Немању, зета боговенчаног кир Алексија, цара грчког, и овога им предаде говорећи: „Овога имајте уместо мене, добри корен који је изашао из моје утробе, и овога постављам на престо Христом дароване ми владавине” (Свети Сава 2005: 170). Дакле, поред тога што је прекршено правило да трон наследи најстарији син, и да оправдање таквог поступка лежи у дипломатској тактици и спољнополитичким околностима, тада већ бивши вођа српског стада истиче да је његова титула била дар од Господа, односно, да је он сам божји угодник и да ће Стефан бити достојан и достојанствен слуга божји.

Из ризнице усмених форми које непосредно говоре о Немањи, важно је издвојити још и оне које тематизују последње тренутке његовог земаљског живота. Две веома блиске варијанте песме под називом *Смрт краља Симеуна* (једна потиче из Вукове заоставштине, док је друга из трећег годишта Новаковићеве Виле, настала у ужичком крају) важне су због неговања једног мотива који није инкорпориран у житија Немањиних

синова, али који се донекле препознаје у наративном миљеу Доментијановог дела *Живот Светога Симеона* – Немањин завет. Осећајући да му се ближи крај, самртник владар тражи од својих верних слугу да чувају његово тело, да не пропадају његове „кости” из којих ће, како сам предвиђа, „мирис ударати” (Матицки 1985: 183), што свакако јесте један од главних показатеља његовог узнесења до царства небеског (Свети Симеон Мироточиви). Међутим, иако се овакав тип завета не уочава у житију о Светом Сави које је писао Теодосије Хиландарац, не може се заобићи аналогија између Немањине прозорљивости у народној песми (у којој најављује истицање мира из његових светих моштију) и пророчког сна кроз који се, сада већ светац, јавља свом миљенику Сави, приказујући му се као узвишено биће небеског реда: „И једне од тих ноћи јави му се преподобни Симеон чудесно, ходећи са некима светлим, преславно украшен неисказаним лепотама, и са пресветлим венцем светлијим од сунца [...]” (Теодосије 1984: 63). Свакако, није на одмет нагласити колико су различите ове две стилизације наведеног мотива, самим тим што су уклопљене у потпуно другачије жанровске позадине. Предвиђање светачке моћи сопствених костију (у којима, према народном веровању, борави душа човека док је жив, те отуда њихово значењско маркирање) у усменој песми и објава своје светости и најављивање будућих чуда и Богу угодних подвига у тексту хагиографског карактера заиста могу представљати лице и наличје исте мотивске јединице – свест да ће бити светац. Међутим, поменуте усмене форме (обе верзије) садрже остатке народног веровања које, бар у том облику, у потпуности изостаје у мотивском ткиву житија. Заправо, реч је о томе да „обе истичу захтев ’краља Симеуна’ да га поставе на тисова носила, чувајући веровање у апотропајску, кулtnу снагу тисовог дрвета које ће светим моштима појачати безбедност” (Милошевић-Ђорђевић 2011: 26), чиме се несумњиво долази до закључка да су наведени исечци усмене поезије о Немањи врло занимљив конгломерат паганских веровања, народних обичаја и елемената хришћанске традиције, што њиховој естетској и уметничкој вредности даје једну посебну боју. Са друге стране, Доментијаново дело *Живот Светога Симеона* крије наставак, или боље речено, надградњу мотива светих моштију заступљеног у поменутим верзијама песме *Смрт краља Симеуна*. У свечаности и монументалности „писанија” овог Савиног ученика открива се Немањин аманет „љубимом чеду својему, богоносном кир Сави, да његове свете мошти пренесе у земљу отачаства свога, као хотећи и после смрти неслабно чувати своју паству [...]” (Доментијан 1988: 297). Према историјским изворима, ова хагиографска творевина настала је око 1264. године, скоро пола века

након истоименог житија Стефана Првовенчаног, у време кулминације култа Симеона Мироточивог, па и не чуде наведена мотивска поклапања са остварењима српске народне традиције о славном Немањи, која ће тек касније бивати знатно тематски богатија.

Разлиставањем слојева фолклорне традиције о Немањи, долазимо до неколико кругова усмених предања и веровања којима је његова личност стожер, а која је, барем она најважнија и најпознатија, сакупио већ Владимир Ћоровић у чланку „Народна традиција о Немањи”. Проучавањем степена истинитости и историјске аутентичности коју носе, као и разне варијације карактеристика жупановог портрета, покушаћемо да утврдимо карактер и порекло наведених фрагмената усмене прозе, као и присуство одређених интертекстуалних елемената. Наиме, врло занимљиво је предање које представља Немању као хајдука у Херцеговини, дајући сликовито и историјски нетачно објашњење његове титуле (коју никада није ни носио), али и његовог имена. Наиме, ово народно причање сугерише да је поменути владар водио борбу са Грцима, те се након њиховог протеривања са српске територије сам прогласио за српског цара, док се порекло његовог имена тумачи народном етимологијом од речи „нијем”, односно, „[...] име је добио по том, што је био муцав” (Ћоровић 1913: 340). Још једна варијанта овакве врсте предања врви од замућених и погрешно повезаних историјских чињеница које се односе на корен чувене свете лозе и њене чланове. Не прецизирајући место из области Захумља, народни приповедач наводи да је отац Стефана Немање извесни „поп Тихомил”, који је осим њега имао још три сина: Завиду, „Срацимира” и Првослава. Јасно је да овакав тип традиције није историјски основан, будући да је познато да је Немања рођен у Рибници, близу данашње Подгорице, а да му Завида није брат, већ отац.

Последње у низу ових предања невеликог обима изнова неистинито тематизује питање Немањиних предака. Наиме, Ћоровић помиње извесну личност по имену Бела Урош као особу која у предању представља жупановог деду или прадеду, док је у реалности истина потпуно другачија. У питању је мешање два различита и вековима удаљена идентитета владара (краља Радослава из XI stoleћа и краља Уроша, Немањиног унука, који је столовао у XIII веку), а који су у народном спомену срасли у овакав комбиновани облик. На основу обрађених мотива из наведених историјских усмених предања о Немањи, може се потврдити теза Владимира Ћоровића да се ради о традицији која је несигурна, која није непосредна и која ниче од XIV века и касније (што доказује преузимање елемената из биографије поменутог српског краља Стефана Уроша). Тумачени огранак народних

прозних облика о далековидом државнику показује да оваква традиција „није непосредна већ по том, што не одговара истини. Јер свака традиција, која не произлази из стварних факата, или је проста фикција или је настала посредно” (Ђоровић 1913: 341). Шта је прави узрок оваквог дијапазона квазиисторијских чињеница, помешаних елемената и идентитета, због чега су се мрсили конци Немањине биографије која је више пута утемељена у хагиографским делима његових савременика и потомака, колико су и на који начин утицали тадашњи родослови и летописи, можемо само претпостављати. Анонимност малог броја наведених текстова нам свакако не помаже. Међутим, „[...] једна је ствар само јасна: о Немањи се тако није могло причати у његовом добу, и у добу иза њега, кад се могло знати ко је и одакле је” (Ђоровић 1913: 341). Одговор на питање где се замутио ток црквене и народне линије приповедања о првом српском свецу и оснивачу прве српске државе можемо потражити у размакнутости живљења Стефана Немање и његовог „силаска” у поље народних веровања и причања, које је остављало простор за уплив разноврсних утицаја.

Нарочито интересантан циклус предања, који се налази у пресеку демонолошких и културно-историјских, јесте онај у ком је доминантни мотив алавост Светог Симеуна. Наиме, познате су две верзије причања у којима су главни јунаци Сава и његов отац, од којих је једна свакако успешније конципирана и боље мотивисана, али је забележено да је у народу упамћена и прича са идентичним тематским „костуром”, али без индивидуализованих ликова, односно, без помена имена самих Немањића. У првој варијанти народне прозне структуре под називом *Свети Сава и хала* приповеда се „да је у њему била хала и да је с тога Св. Симеон јео врло много: за ручак печена вола, у волу овна, у овну кокош, а у кокоши јаје” (Ђоровић 1913: 342). Приметићемо да наведени каталог животиња којима се хранио, а који је у једној приметној антиградацијској линији, неодољиво подсећа на сличан поступак који се уочава у бајкама (конкретно у бајци *Аждаја и царев син*), чиме се потцртава припадност дела српском фолклору. Да би га ослободио ове напасти, Сава свог оца укључује у један дужи разговор унутар Хиландара, чинећи прождрљиву алу све више гладном, толико да када Свети Сава пружи свом оцу проскурицу (благословен хлеб са утиснутим словима Христовог имена и другим хришћанским симболима који се доноси у цркву и који се изломљен употребљава као нафора), ала зине и тад је „Саво ухвати рукама за врат, извуче и баци у море” (Ђоровић 1913: 342).

У другом предању о аловитости Стефана Немање изостаје место радње, али и адекватна мотивација, будући да „хала сама из његових

уста искочи у море” (Ђоровић 1913: 342). Главни недостатак ове народне творевине, у односу на претходну, могла би бити заштитничка црта Светог Саве који је свом родитељу био исцелитељ и спасилац, овога пута у телесном смислу. За разлику од свих претходно поменутих дела српске средњовековне књижевности (житија која су писали о Сави, али и оно које је настало захваљујући његовом духу и интелекту, у његовим рукама), где је Сава приказан као духовни отац Светом Симеону, као његов ослонац и учитељ, његова вера и уздање, због чега их Доментијан представља парадоксалном формом „небесни људи и земаљски анђели” (Доментијан 1988: 280), у овом предању син лишава оца физичких мука, али чини и нешто што је много важније на универзалном плану. Да поједноставимо, јасно је да наведена усмена предања не садрже ништа од стварне и истините традиције, али се бирањем проскурице као круцијалног симбола за откључавање идеолошке и семантичке подлоге причања долази до закључка који није нов – иако су заступљена у народу, ова предања о Симеону одишу црквеним духом. Чини се да имплементирањем толико светог православног симбола (као што је нафора) у процес спасавања Немање од але, народни приповедач сугерише да спас људима од свакаких демона лежи у цркви и крсту, у вери у мир и вечно блаженство, чиме се, на веома занимљив начин, пропагира ширење православља. Везивање оваквих предања за личности које су већ знамените не само да доприноси процесу християнизације и популаризовања таквих архаичних усмених дела већ и само интегрисање познатих ликова у устаљени образац предања погодује ширењу култа у народу.

Са друге стране, мотив пројдрљивости сам по себи има значајан семантички потенцијал. С обзиром на то да се ова људска особина убраја у седам смртних грехова (који чине окосницу хришћанске теологије), врло је занимљиво што је у народу приписана првом српском светитељу, иако у овом случају алавост није трајне природе. Међутим, као што је раније истакнуто, оваквим типом предања се знатно реалистичније и уверљивије приказује искорак ка верском спасењу, док је корпус текстова средњовековне писане традиције знатно другачије конципиран. Насупрот неумерености у јелу и пићу, која се читује у кругу усмених причања и веровања, житија о најпознатијим Немањићима имају узвишенији приступ религиозној доктрини истичући сасвим супротно – пост. Наиме, хиландарски монаси и Савини биографи Доментијан и Теодосије, мада другачијим тоном и стилем, велики број страница испуњавају приказивањем Симеоновог и Савиног духовног уздизања и њиховог заноса богољубља. Доментијан истиче да се „спремаху ка позиву небесноме, подобећи се бестелесној при-

роди херувимској, [...], у чистоти и у душевном и телесном целомудрију, у миру и у светињи, у превеликој смерности, и у свакој уздржљивости” (Доментијан 1988: 97). Међутим, осликавање Симеоновог и Савиног подвижништва има знатно топлију и људскију димензију у речима Теодосија, чиме их још више чини блиским уму и души целог српског рода: „обојица постадоше добар пар под једним кровом, заједно станујући, једно мислећи и једно да виде надајући се, кроз труд и молитве и пост Бога тражећи. Син поучаваше трудом оца, али се старац изнемогао од старости није могао подвизивати баш као младић. Зато је младић допуњавао недостатак старца, и не престајаше да се труди и пости за себе и за оца” (Теодосије 1984: 44). Од Доментијанове свечане реторике и библијске сликовитости, преко Теодосијеве људскости и емотивности, два најзначајнија портрета српске историје и културе средњег века „силазе” у народ, и у већини случајева (као што је већ напоменуто), бивају значењски и мотивски замагљени услед мешања две поменуте сфере.

Изношење и тумачење невеликог броја поменутих предања и веровања која боје лик Стефана Немање, или несвесно оцртавају контуре његовог наличја, незауостављиво воде ка схватању да непосредне усмене традиције о овом великом државнику нема, чак ни тамо где би је с разлогом ваљало очекивати, бар не у оном чистом облику. Остаје нам да изнова везујемо делић по делић мозаика који се расуо у два различита поља – миље народне традиције и узвишене и монументалне сфере средњовековне књижевности и културе. Од свих претходно тумачених чинилаца Немањиног лика, било да су уклопљени у мрежу средњовековне или народне књижевности, проучаваоци наведених књижевних сфера, али и саме светорodne лозе Немањића, слажу се у једном – странице на којима је осликано тихо и скрушено умирање овог великана једне су од најлепших и најемотивнијих у српској књижевности уопште. У складу са хришћанском догмом, смрт верника не само да није крај живота већ представља рађање и сеобу душе у царство небеско. Међутим, чак и у овакав сакрални комплекс мотива смрти Светог Симеона населиле су се искре народних веровања и предања које врве од семантичких алузија и асоцијација укореењених у народно етно-стабло. У средњовековном тексту писане традиције (овога пута реч је о Савином житију о свом родитељу), уочљив је „један од најстаријих паганских обичаја, заснован на веровању да је самртника потребно положити на земљу да би лакше могао умрети” (Милошевић-Ђорђевић 2011: 20), а који је открио чувени српски фолклориста и етнолог Тихомир Ђорђевић. Често истицану дирљивост растанка оца и сина (приметно је да је акценат на Стефану Немањи, с обзиром на

његове чешће монологе пуне савета и поука о слози и љубави, у односу на смиреног и тихог Саву), употпуњује ритуална припрема за смрт са веома упечатљивим фолклористичким мотивима. „Чедо моје, учини љубав, метни ме на расу која ми је за погреб, и спреми ме потпуно на свети начин, како ћу и у гроб лећи. И простри ми рогозину на земљу и положи ме на њу. И положи ми камен под главу, да ту лежим, док ме не походи Господ да ме узме одавде” (Свети Сава 2005: 181). Узвишеност и необичност обреда, поред поменутог полагања на земљу, појачава и обавијање у расу, простирање рогозине (која се плете од трске што расте на обали вода, на граници овог и оног света, па је њено помињање у овим тренуцима разумљиво), као и стављање камена под самртникову главу (за који се у народу верује да је граничник оностраног и оностраног). Сцена Симеонове смрти представља кулминацију његовог хришћанског аскетизма и одрицања свега земаљског и духовну припрему (али и практичну, с обзиром на наведене упливе народних веровања) за пролазак кроз небеске двери и достизање вечне славе.

Иако наведена предања о Стефану Немањи превазилазе и надограђују контекст његовог стварног и историјски потврђеног живота, иако обилују новим елементима који га или мењају или потпуно поништавају, њихова вредност се огледа у схватању да разним варијацијама и укрштајем са пољем средњовековне књижевности доказују динамичност и жиравост уметничких образаца, у које, према потреби и духу времена, улазе јунаци одређене епохе. Такође, оно што је за нас још важније јесте редак колаж драгоцених сведочанстава о повезаности и блискости оца и сина, Симеона и Саве, чак и у стварности фолклорног света.

Тек се разоткривањем бројних слојева и њиховим међусобним повезивањем може искристалисати мозаични лик Стефана Немање и утврдити који је степен урастања фолклорних чинилаца у скупину хагиографских дела, али и обрнуто, у којој мери црквени текстови посвећени Светом Симеону утичу на модификацију усмене народне традиције, а нарочито на огранак народних веровања и предања која дотичу његову личност.

ЛИТЕРАТУРА

Благојевић 2011: М. Благојевић, *Српска државност у средњем веку*, Београд: СКЗ.

Доментијан 1988: Доментијан, *Живот Светог Саве и Живот Светог Симеона*, Београд: СКЗ.

Ђурић 1979: В. Ђурић, Лик светог Саве у књижевности, у: В. Ђурић (ур.), *Сава Немањић – Свети Сава*, зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду, Београд: САНУ, 223–230.

Јовановић 2000: Б. Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*, Нови Сад: Светови.

Карацић 1988: В. С. Карацић, *Српске народне пјесме II*, Сабрана дела Вука Карацића, књ. V, Београд: Просвета.

Љубинковић 2010: Н. Љубинковић, *Трагања и одговори – студије из народне књижевности и фолклора*, I, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Маринковић 1998: Р. Маринковић, *Светородна господа српска*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Матицки 1985: М. Матицки, *Народне песме у Вили*, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Милошевић 1979: Д. Милошевић, Иконографија светог Саве у средњем веку, у: В. Ђурић (ур.), *Сава Немањић – Свети Сава*, зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду, Београд: САНУ, 279–315.

Милошевић-Ђорђевић 2011: Н. Милошевић-Ђорђевић, *Радост препознавања*, Нови Сад: Матица српска.

Поповић 2007: Т. Поповић, *Речник књижевних термина*, Београд: Logos Art.

Првовенчани 1924: С. Првовенчани, *Живот Стефана Немање*, у: Миливоје Башић (превео), *Старе српске биографије*, Београд: Просвета.

Радојчић 1979: С. Радојчић, Лик светог Саве у Доментијановом *Животу и подвизима архиепископа све српске и поморске земље преподобног оца и богоносног наставника Саве*, у: В. Ђурић (ур.), *Сава Немањић – Свети Сава*, зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду, Београд: САНУ, 215–221.

Теодосије 1984: Теодосије, *Житије светог Саве*, превео Лазар Мирковић, Београд: СКЗ.

Ђоровић 1913: В. Ђоровић, Народна традиција о Немањи, *Из народне књижевности*, XXV, Београд: Гласник Земаљског музеја, 337–342.

Чајкановић 1973: В. Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, Београд: СКЗ.

Чајкановић 1994: В. Чајкановић, *О врховном богу у старој српској религији*, књ. III, Београд: БИГЗ.

Milena J. Nikolić

STEPHEN NEMANJA IN FOLK TRADITION AND BELIEF AND IN MEDIAEVAL LITERATURE

Summary

The paper discusses various aspects of the relation between the characterisation of Stephen Nemanja in mediaeval literary texts and the traces of the first Serbian župan's presence in our oral tradition. A parallel research into the works of folkloric and hagiographic lines that treat the character of Nemanja opens up an entire field of common motifs which, depending on the generic particularities of folk traditions and hagiographies, are differently formed and integrated into the background of the works themselves. Following the process of intersection of the elements of the two above-mentioned levels, as well as their transition from one sphere into another, we reveal all the complexity of the renowned Nemanja's personality, but also the reasons for the establishment and disappearance of his cult.

Key words: Stephen Nemanja, folk songs, traditions, hagiographies, intersection of motifs, endowments, diets, origin, divergences, death.